

Anna Ziemlewska

Noty

Rocznik Toruński 33, 273-280

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Noty

Eugeniusz Gąsiorowski, *Ratusz Staromiejski w Toruniu*, wyd. Muzeum Okręgowe w Toruniu, Toruń 2004, ss. 248

Ratusz Staromiejski w Toruniu od stuleci stanowi symbol potęgi i bogactwa miasta. Ta wyróżniająca się okazałością, dekoracyjnością i oryginalnością budowla była wielokrotnie opisywana, rysowana, malowana i fotografowana. Odczuwalny był jednak brak opracowań naukowych na jej temat. Na monografię obiektu, uwzględniającą nie tylko okres średniowiecza, trzeba było czekać aż do 2005 roku, kiedy to ukazała się książka autorstwa prof. Eugeniusza Gąsiorowskiego, konserwatora i historyka sztuki, od dziesięcioleci zajmującego się historią, architekturą, wyposażeniem ratusza i jego adaptacją dla potrzeb muzeum. Książka ta została opracowana na podstawie opisów, planów, rysunków oraz wielu dokumentacji naukowych i konserwatorskich (w aneksach zostały opublikowane wybrane przywileje). Znalazło się tu omówienie dotychczasowego stanu badań, a przede wszystkim przedstawienie w układzie chronologicznym zmian wyglądu i funkcji ratusza. Osobne rozdziały zostały poświęcone narastaniu zabudowy rynkowej od połowy XIII do połowy XIV w., procesowi scalania w jeden organizm domu kupieckiego, kramów, bud, sądu oraz wagi, budowie wspaniałego gmachu ratusza pod koniec XIV w., jego rozbudowie i wyposażeniu w początkach XVII stulecia, zniszczeniom podczas szwedzkiego oblężenia w 1703 r. i późniejszej odbudowie w barokowym stylu, funkcjonowaniu gmachu pod rządami pruskimi, w dwudziestoleciu międzywojennym i w latach okupacji hitlerowskiej. Z racji osobistego zaangażowania prof. Eugeniusza Gąsiorowskiego w generalny remont ratusza po II wojnie światowej w publikacji znalazło się wiele informacji o wykonanych przy tej okazji badaniach archiwalnych, rekonstrukcjach, pracach konserwatorskich i nie zawsze uchwytanych w źródłach dyskusjach nad wyglądem i zagospodarowaniem gmachu. Nie zabrakło też omówienia najnowszych prac konserwatorskich, prowadzonych w latach 1996–2002. Dla

zilustrowania zmian zachodzących w architekturze ratusza i jego wnętrzu w publikacji znalazły się liczne plany budowlane, różne rekonstrukcje jej wyglądu w okresie średniowiecza, przykłady zabudowy rynkowej w innych miastach, rysunki i fotografie dekoracji, detali oraz obiektów stanowiących wyposażenie ratuszowych sal, wreszcie dokumentacja prac remontowych i konserwatorskich.

Rocznik Muzeum Okręgowego w Toruniu, tom XIII/XIV, wyd. Muzeum Okręgowo w Toruniu, Toruń 2005, ss. 170

Na łamach „Rocznika” publikowane są wyniki badań nad historią Torunia i jego mieszkańców, zabytkowymi gmachami Muzeum Okręgowego oraz zgromadzonymi w nim obiektami. Na ostatni, podwójny tom złożyły się głównie artykuły pracowników Muzeum oraz wieloletniego konserwatora Zbigniewa Nawrockiego. Znacząca toruńska zabytkowa budowla – zamek krzyżacki – i jego ruiny. Opracowanie zostało uzupełnione dawnymi widokami zamku, rysunkowymi rekonstrukcjami oraz jego współczesnymi zdjęciami, ilustrującymi poszczególne fazy budowy i części zamkowego kompleksu. Katarzyna Kluczward przedstawiła katalog portretów burmistrza Johanna Gottfrieda Roesnera, którego obarczono odpowiedzialnością za tumult toruński i skazano na śmierć w 1724 r. Obok graficznych, malarskich oraz alegorycznych przedstawień burmistrza znalazły się w artykule także wizerunki utrwalone na medalach, urnie i tablicach pamiątkowych oraz zabytki ilustrujące tumult toruński i sam moment egzekucji. Katarzyna Paczuska omówiła drzeworyt ze sceną teatru kabuki Kawarazakiza autorstwa Utagawy Toyomi I. Pozostałe artykuły prezentują wyniki badań nad zbiorami archeologicznymi Muzeum: Bogusława Wawrzykowska przedstawiła krzemienne płoszcza bifacjalne, Romualda Uziembło naczyń ceramicznych i kafle z zamku w Małej Nieszawie, a Leszek Kucharski brązowy miecz antenowy z Głogowa gm. Obrowo.

Toruń w Koronie, red. Bogusław Dybaś, Anna Ziemełwska, wyd. Muzeum Okręgowo w Toruniu, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Okręgowego w Toruniu, Toruń 2004, ss. 32

W 550. rocznicę hołdu toruńskiego i faktycznego przejścia miasta pod polskie panowanie Muzeum Okręgowo w Toruniu przygotowało wystawę poświęconą

losom Torunia w okresie wojny trzynastoletniej. Otwarcie wystawy poprzedziła konferencja popularnonaukowa, której pokłosie zostało opublikowane w tomiku *Toruń w Koronie*. Tekst prof. Romana Czaj zatytułowany *Między zdradą a wiernością* przedstawia genezę buntu toruńskich mieszczan w 1454 r., odmienną od tej, kreowanej przez miejską propagandę i całą późniejszą historiografię. Tekst prof. Janusza Małka ukazuje konsekwencje hołdu i losy Torunia w szlacheckiej Rzeczypospolitej. Do dzisiaj widocznym śladem obecności Zakonu w mieście są ruiny zamku krzyżackiego, właśnie tej budowli zostały poświęcone dwa kolejne referaty: dra hab. Sławomira Józwiaka o relacjach między miastem a zamkiem w 1. połowie XV stulecia oraz Zbigniewa Nawrockiego o kolejnych etapach budowy i architekturze krzyżackiej twierdzy w Toruniu. Wydawnictwo zostało wzbogacone licznymi widokami zamku, współczesną panoramą i licznymi planami tego obiektu.

Rok 2005 stał pod znakiem obchodów 450-lecia pojawienia się pierwszych historycznych wzmianek o Podgórzu. Z tej okazji ToMiTo wydało syntezę dziejów lewobrzeżnej części miasta, Muzeum Okręgowe zorganizowało na podstawie zbiorów Tadeusza Zakrzewskiego wystawę, a także wspólnie z Towarzystwem Przyjaciół Muzeum przygotowało sesję popularnonaukową i wydawnictwo *Podgórz. Po drugiej stronie Wisły*.

Karola Ciesielska, Tadeusz Zakrzewski, *450 lat toruńskiego Podgórza 1555–2005*, wyd. ToMiTo, Toruń 2005, ss. 252

Publikacja składa się z dwóch części. W pierwszej z nich Karola Ciesielska przedstawiła skomplikowane dzieje lewobrzeżnej części współczesnego Torunia, jego terytorium, okoliczności powstania, świątynie w Nieszawie-Dybowie, losy zamku dybowskiego oraz mieszkańców, wciąż niszczonej bądź przenoszonej w XV stuleciu osady, wreszcie historię Podgórza i jego kościołów pod polskim i pruskim panowaniem. Druga część, autorstwa znanego kolekcjonera Tadeusza Zakrzewskiego, ukazuje mieszkańców Podgórza i samo miasto utrwalone na starych fotografiach, drukach, grafikach i pocztówkach. W prezentacji osobne miejsce zostało poświęcone przeprawom i mostom na Wiśle, ruinom zamku dybowskiego, perłce architektury barokowej – kościołowi świętych Piotra i Pawła, budynkom służącym kolei i wojsku. Zamieszczone w książce gazety oraz fotografie i pocztówki pozwalają bliżej poznać mieszkańców i włodarzy Podgórza, szkoły i ich uczniów, przejawy życia religijnego, kulturalnego i sportowego, towarzystwa śpiewacze i gimnastyczne, gma-

chy administracji lokalnej, budynki mieszkalne, restauracje, hotele oraz browary i inne fabryki. Bogato ilustrowana publikacja, z obszerną bibliografią i wykazem źródeł do dziejów Nieszawy i Podgórza stanowi podstawową lekturę dla badaczy i miłośników przeszłości lewobrzeznej części współczesnego Torunia.

Podgórz. Po drugiej stronie Wisły, red. Bogusław Dybaś, Anna Ziemlewska, wyd. Muzeum Okręgowe w Toruniu, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Okręgowego w Toruniu, Toruń 2005, ss. 32

Tomik stanowi pokłosie sesji, zorganizowanej w Ratuszu Staromiejskim w grudniu 2005 r. Znalazły się w nim eseje Sławomira Józwiaka o dziejach Nieszawy (Dybowa), Petera Machali o historii podgórskiego kościoła świętych apostołów Piotra i Pawła i klasztorze reformatów (obecnie franciszkanów), Jarosława Centka o militarnej roli Podgórza, a także tekst Lidii Grzeszkiewicz-Kotlewskiej, prezentujący wyniki badań archeologicznych z terenu Nieszawy sprzed translokacji. Eseje zostały wzbogacone widokami Podgórza oraz wskazówkami bibliograficznymi.

Atlas twierdzy Toruń, zeszyt 1, Historia i źródła fortyfikacji Twierdzy Toruń, red. Marian Biskup, Lech Narębski, wyd. Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, Toruń 2005, ss. 32 + ilustr.

Średniowieczne mury obronne Torunia, nowożytne bastiony (zachowane niestety jedynie na dawnych planach i widokach), zabudowania XIX-wiecznej twierdzy francuskiej, a następnie pruskiej stanowią unikatowy kompleks fortyfikacji i przykład ich rozwoju przez siedem wieków. Towarzystwo Naukowe w Toruniu i Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, Oddział im. Adama Freytaga postanowiły w serii *Atlas Twierdzy Toruń* przedstawić bliżej to niezwykle, wciąż niedoceniane i zagrożone dewastacją dziedzictwo. Pierwszy zeszyt prezentuje przede wszystkim źródła zgromadzone w Archiwum Państwowym w Toruniu (omówienie – Lucyna Pomeranke) i Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie (Mirosław Giętkowski) oraz drukowane już materiały dotyczące twierdzy Toruń (Janusz Pokrzywnicki i Lech Narębski). Do tematyki wprowadza tekst Lecha Narębskiego o przekształcaniach toruńskich forty-

fikacji w latach 1815–1945. Uzupelnienie wydawnictwa stanowią reprodukcje map i planów miasta ze zbiorów Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie-Dahlem.

Jerzy Domasłowski, *Kościół św. Szczepana w Toruniu 1904–2004*, Wyd. Via, Toruń 2004, ss.98 + ilustr.

Toruń należał w przeszłości do najważniejszych centrów protestantyzmu w Rzeczypospolitej. Protestantka była większość jego mieszkańców, świątyń, szkół itp. Dziś w mieście znajduje się niewiele śladów tej protestanckiej przeszłości, niewielka jest też społeczność ewangelicka, skupiona wokół kościoła św. Szczepana. Z okazji jubileuszu świątyni ukazała się książka prezentująca historię budowli, jej wyposażenie oraz inne zabytki, znajdujące się obecnie w posiadaniu parafii ewangelicko-augsburskiej w Toruniu: kaplicę przy ul. Strumykowej oraz cmentarz św. Jerzego. Rozważania o architekturze i zabytkach ruchomych poprzedził krótki rys historyczny o toruńskich protestantach, ich odłamach, świątyniach i zmiennych losach. Kościół św. Szczepana liczy sobie 100 lat, kaplica i cmentarz są niewiele starsze od niego, trudno im równać się z gotyckimi świątyniami, wypełnionymi wspaniałymi skarbami, dlatego często nie zwracamy uwagi na te obiekty, o krótkiej, ale jakże dramatycznej historii, na którą składają się elementy kalwińskie, luterzańskie i prawosławne, wojskowe i cywilne, polskie i niemieckie. Dzieje kościoła św. Szczepana, kaplicy i cmentarza odzwierciedlają losy Torunia i jego mieszkańców w ostatnich dwóch stuleciach, trzeba dodać, że stuleciach wciąż jeszcze „pogardzanych” i mało zbadanych. Omawiana pozycja wypełnia częściowo tę lukę i stanowi zachętę do zainteresowania się XIX- i XX-wiecznym dziedzictwem miasta.

Św. Barbara i Barbarka, red. Waldemar Rozynkowski, ks. Wojciech Miszewski, wyd. Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2005, ss. 172 + ilustr.

Osada Barbarka na peryferiach Torunia od stuleci związana jest z miastem, ma jednak własną, burzliwą historię. Została ona przedstawiona w książce *Św. Barbara i Barbarka*, stanowiącej pokłosie sympozjum popularnonaukowego, zorganizowanego 4 XII 2004 r. przez Instytut Historii i Archiwistyki

UMK oraz parafię św. Antoniego w Toruniu. W publikacji znalazły się teksty Waldemara Rozynkowskiego o św. Barbarze oraz kulcie świętej w państwie krzyżackim, Pawła Jeziorskiego o dziejach osady od XVI do XIX w., a także Zbigniewa Girzyńskiego oraz Tadeusza Chrzanowskiego o zbrodniach hitlerowskich na Barbarce. Dla pełniejszego ukazania najcenniejszych dzieł sztuki, przeszłości, teraźniejszości i planów na przyszłość dla tego zakątka Torunia publikacja została uzupełniona artykułem Janiny Kruszelnickiej o gotyckich figurach św. Barbary z kaplicy na Barbarce (publikowanym wcześniej w Roczniku Muzeum w Toruniu), wybranymi źródłami do dziejów osady w opracowaniu Roberta Zadury i ks. Bogusława Dygdały oraz komunikatami Stefanii Jarosz o Barbarce jako miejscu letniego wypoczynku mieszkańców Torunia, ks. Wojciecha Miszewskiego o współczesnym życiu religijnym na Barbarce i znaczeniu kaplicy dla parafii św. Antoniego, Wandy i Bogusława Perczaków o fundacji obrazu św. Barbary dla tej kaplicy, a także Moniki Krauze o Szkole Leśnej na Barbarce.

Przewodnik po Toruniu z roku 1904, oprac. Jerzy Domaśłowski, wyd. Via. Toruń 2005, ss. 96

Toruń od stuleci stanowi atrakcję turystyczną, cel podróży i przedmiot zachwytu. Nic też dziwnego, że doczekał się licznych opisów, wierszy i przewodników. Reprint jednego z nich, opracowany i opatrzony wstępem Jerzego Domaśłowskiego, ukazał się w 2005 r. na rynku księgarskim. Wznowiony po 100 latach pierwszy polski przewodnik po mieście różni się zasadniczo formą i układem prezentacji, językiem i doбором informacji od współczesnych publikacji tego typu. Tekst zawiera wiele nieścisłości, trudnych dzisiaj do przyjęcia interpretacji faktów z dziejów miasta, pomija wiele ciekawych toruńskich obiektów, które z różnych względów nie cieszyły się wówczas uznaniem Polaków. Nieaktualne są naturalnie informacje dotyczące nazewnictwa ulic, wezwań kościołów oraz reklamujących się firm i sklepów. Całość, uzupełniona jeszcze starymi pocztówkami, stanowi jednak wspaniały dokument – podsumowanie wiedzy o Toruniu, jego historii i zabytkach z początku XX w. Jest świadectwem oporu Polaków wobec akcji germanizacyjnej i prezentacją ich wersji historii. Reprint wspaniale wpisuje się w serię wydawnictw, ukazujących na starych rysunkach, pocztówkach i fotografiach dawny, często już nie istniejący, ale wciąż fascynujący Toruń.

Samuel Thomas Soemmering (1755–1830). Lekarz i przyrodnik z Torunia (Mediziner und Naturwissenschaftler aus Thorn), wyd. Muzeum Prus Zachodnich w Münster (Westpreussisches Landesmuseum), Münster 2005, ss. 92

Rocznica 250-lecia urodzin lekarza i przyrodnika Samuela Thomasa Soemmeringa (1755–1830) stała się impulsem do przygotowania przez Westpreussisches Landesmuseum w Münster wystawy poświęconej badaczowi z Torunia. Ekspozycji pokazywanej nad Wisłą oraz w kilku niemieckich miastach związanych z Soemmeringiem towarzyszył dwujęzyczny katalog. W zamierzeniu autorów zarówno wystawa jak i wydawnictwo miały za zadanie „ocalenie od zapomnienia” i przekazanie szerszej publiczności dorobku Soemmeringa z zakresu medycyny, paleontologii i fizyki. W publikacji znalazły się esej Rolfa Siemiona o medycynie i naukach przyrodniczych w XVIII i XIX w. oraz bardzo szczegółowa biografia Soemmeringa, znanej osobistości ówczesnego świata nauki, członka wielu towarzystw i akademii nauk w Niemczech, Francji i Anglii, masona, przyjaciela Goethego, wybitnego badacza mózgu, nerwów i szkieletu, autora wielu rozpraw naukowych m.in. o szkodliwości gorsetu. Bogato ilustrowana część katalogowa stanowi obszerną dokumentację wystawy.

Ludwik Hass, *Wolnomularstwo w Toruniu. 300 lat historii*, Wyd. Wspierania Procesu Edukacji, Toruń 2003, ss. 90

Niewielkich rozmiarów książka prof. Ludwika Hassa prezentuje niezwykle ciekawą i wciąż mało znaną historię toruńskich łóż wolnomularskich. Czytelnik znajdzie w omawianej publikacji krótki wykład o narodzinach wolnomularstwa, jego przemianach, symbolice i obrzędach oraz podstawowe informacje o toruńskiej masonerii, jej skromnych początkach w końcu XVIII stulecia, zmiennych losach podczas wojen napoleońskich, formach działalności pod pruskim panowaniem oraz w czasach II i III Rzeczypospolitej wreszcie o samych członkach łóż, ich pochodzeniu, statusie społecznym i uzyskanych stopniach wtajemniczenia. Autor wiele uwagi poświęcił prawnym aspektom funkcjonowania toruńskiej masonerii, najlepiej uchwytanych w źródłach, niewiele

natomiast jej życiu codziennemu, obrzędom, zwyczajowym i uroczystym posiedzeniom czy też pamiątkom, reprodukowanych w niewielkich ilościach i w bardzo złej jakości.

Adam Marolewski, *Żydzi w Toruniu w okresie międzywojennym*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005, ss.108

Wędrując po współczesnym Toruniu trudno natrafić na ślady wcześniejszej obecności w mieście żydowskiej społeczności. Zniknęły charakterystyczne sklepy-kolonialki, warsztaty, cmentarz i synagoga przy ulicy Szczytnej, którą upamiętnia skromna tablica. Historycy nie przestają jednak badać dziejów Żydów w mieście. Temat ten podjął w ostatnim czasie Adam Marolewski. W swej książce przedstawił on dane statystyczne dotyczące żydowskiej społeczności w Toruniu w okresie międzywojennym (była ona niewielka, stanowiła zaledwie 1% ogółu mieszkańców), procesy migracyjne, szczególnie z obszaru „kongresówki”, strukturę zawodową, różne aspekty funkcjonowania żydowskiej gminy wyznaniowej oraz życie codzienne toruńskich Żydów, ich udział w życiu politycznym, kulturalnym i społecznym.

Folia toruniensia, t. 5, red. Janusz Tandecki, wyd. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Kopernikańska w Toruniu, Toruń 2005, ss.112

W piątym tomie „Folia toruniensia” znalazła się kontynuacja artykułu Marii Frankowskiej o Postylli toruńskiej z 1594 r., zawierająca szczegółową analizę polszczyzny użytej w dziele, a także ciąg dalszy omówienia działalności bibliotek toruńskich w latach 1920–1939 autorstwa Katarzyny Tomkowiak. Wanda A. Ciszewska zaprezentowała losy bibliotek, głównie Książnicy Miejskiej oraz Biblioteki Uniwersyteckiej w pierwszych latach powojennych, a Grażyna Gzella procesy wytoczone do 1914 r. przez niemieckie władze redaktorom toruńskiego periodyka „Przyjacieli”. W omawianym tomie znalazł się również opracowany przez Krzysztofa Kopińskiego katalog rękopisów do dziejów księgozbiorów i drukarstwa toruńskiego i pruskiego, zgromadzonych w zespole Akta miasta Torunia w okresie staropolskim toruńskiego archiwum, oraz komunikat o ważniejszych dokonaniach Książnicy Kopernikańskiej w 2004 r.

Anna Ziemlewska (Toruń)